§ 35. Гуманізм і Адраджэнне

УТОПІЯ АДРАДЖЭННЕ ГУМАНІЗМ
МІКЕЛАНДЖЭЛА БУАНАРОЦІ
ІЕРАНІМ БОСХ ЛЕАНАРДА ДА ВІНЧЫ
МІКАЛАЙ КАПЕРНІК
УІЛЬЯМ ШЭКСПІР РАФАЭЛЬ САНЦІ
ПІТАР БРЭЙГЕЛЬ СТАРЭЙШЫ

Эпоха вальнадумства

1. Гуманізм як філасофская аснова Адраджэння. Аднначасова са зменамі, што адбываліся ў сацыяльна-эканамічным і палітычным жыцці Еўропы, трансфармаваліся і самі людзі, іх уяўленні пра сябе і навакольны свет. На мяжы Сярэднявечча і Новага часу фарміраваўся новы тып чалавека — дзейны, практычны, упэўнены ў сабе і адначасова цікаўны. У процівагу царкоўнаму ўяўленню пра чалавека як пра нікчэмную і грахоўную істоту зарадзіўся новы светапогляд — *гуманізм* (ад лац. *humanus* — чалавечы).

Высветліце, каго і чаму называюць «айцом гуманізму».

Сутнасць гэтага светапогляду заключалася ў культе чалавека, глыбокім інтарэсе да яго асобы і прызнанні неабмежаваных магчымасцей чалавечага розуму. Еўрапейскія гуманісты ўзвялічвалі і нават «абагаўлялі» чалавека, ставячы ў цэнтр светабудовы яго, а не Бога. Чалавек для іх рабіўся багароўнай іс-

СВЕТАПОГЛЯДНЫЯ АСНОВЫ ГУМАНІЗМУ

- Сцвярджэнне ідэалаў чалавека-творцы
- Адмаўленне царкоўна-феадальнай культуры
- Цікавасць да Антычнасці
- Правы чалавека на шчасце ў зямным жыцці
- Абвяшчэнне прыгажосці свету і чалавека
- Вера ў розум і рацыянальнае пазнанне

тотай, здольнай ствараць і пераўтвараць сябе дзякуючы сваім выбітным якасцям. Галоўнаю мэтай чалавечага існавання абвяшчаліся радасць і насалода жыццём, актыўныя дзеянні, накіраваныя на зацвярджэнне свайго месца ў свеце.

Гуманізм зрабіўся філасофскай асновай і ідэалогіяй еўрапейскага **Адраджэння (Рэнесансу)**, гістарычнага перыяду ідэйнага і культурнага развіцця Еўропы ў XIV–XVI стст. Гэты працэс абазначыў пераход ад сярэдневяковага светаўспрыняцця да больш свецкага, арыентаванага на чалавека і яго магчымасці. Гуманісты імкнуліся вярнуць да жыцця каштоўнасці Антычнасці, надаючы асаблівае значэнне адукацыі, мастацтву і навуцы, што спрыяла бурнаму развіццю культуры і грамадскай думкі таго часу.

Адраджэнне (Рэнесанс) — перыяд у гісторыі Еўропы XIV–XVI стст., які характарызуецца гуманістычным светапоглядам і свецкім характарам культуры.

ЭТАПЫ ЭПОХІ АДРАДЖЭННЯ

Ранняе	Высокае	Позняе
XIV–XV стст.	**Канец XV — першая палова XVI ст.**	**Другая палова XVI ст.**
Зараджэнне рэнесанснай культуры і яе пашырэнне ў Італіі	Найвышэйшы росквіт мастацтва і гуманістычнага светапогляду ў Еўропе	Сінтэз культуры Рэнесансу і Рэфармацыі ў Еўропе

Як эканамічнае і палітычнае развіццё сярэдневяковай Італіі паспрыяла ўзнікненню Адраджэння менавіта на яе тэрыторыі?

АСНОЎНЫЯ РЫСЫ ЭПОХІ АДРАДЖЭННЯ

- **Гуманізм** — абгрунтаванне самакаштоўнасці чалавека, яго правоў і свабод
- **Антрапацэнтрызм** — у цэнтры светабудовы стаіць чалавек
- **Эстэтызм** — вядучая роля мастацтва
- **Вальнадумства** — вызваленне ад дагматычнага сярэдневяковага мыслення

Якія рысы эпохі Адраджэння аб'ядноўваюць яе з культурай Антычнасці?

Унутраныя супярэчнасці гуманізму

На працягу некалькіх стагоддзяў еўрапейцы выхоўваліся ў духу безумоўнага пакланення эпосе Адраджэння. Але не варта ідэалізаваць гуманізм, ігнараваць яго ўнутраныя супярэчнасці. Вызваляючы творчую асобу ад духоўнай улады каталіцкай царквы, гуманізм адначасова спараджаў пыху і веру ў бязмежныя здольнасці чалавечага розуму, спрыяў росту глыбокага індывідуалізму. Людзі, што абвясцілі гуманістычныя ідэі, часцяком паходзілі з вышэйшых гарадскіх саслоўяў, манастырскай і царкоўнай вярхушкі. Яны з пагардай ставіліся да сярэдніх і ніжэйшых сацыяльных груп, звярталіся пераважна да эліты, якая мела доступ да адукацыі.

ПРАЦУЕМ З ГІСТАРЫЧНАЙ КРЫНІЦАЙ

Выказванні майстроў эпохі Адраджэння

Ф. Петрарка: «Сапраўды высакародны чалавек не нараджаецца з вялікай душой, але сам сябе робіць такім дзівоснымі сваімі справамі».

У. Шэкспір: «Любоў не мае тлення й заняпаду».

Леанарда да Вінчы: «Дзе дух не водзіць рукой мастака, там няма мастацтва. Дзе думка не працуе разам з рукой, там няма мастака»; «Кожны чалавек заўсёды знаходзіцца ў цэнтры свету. Кожны — увасабленне свету, чалавек заўсёды цэнтр свету».

Мікеланджэла Буанароці:

«Не правда ли — примерам нет конца
Тому, как образ, в камне воплощенный,
Пленяет взор потомка восхищенный
И замыслом, и почерком резца?
Творенье может пережить творца:
Творец уйдет, природой побежденный,
Однако образ, им запечатленный,
Веками будет согревать сердца.
И я портретом в камне или в цвете,
Которым, к счастью, годы не опасны,
Наш век могу продлить, любовь моя, —
Пускай за гранью будущих столетий
Увидят все, как были вы прекрасны,
Как рядом с вами был ничтожен я».

1. Якія якасці чалавека цаніліся ў эпоху Адраджэння?
2. У чым гуманісты бачылі значэнне мастацтва?
3. Пра якія рысы эпохі Адраджэння сведчаць прапанаваныя цытаты?
4. Якія думкі майстроў эпохі Адраджэння актуальныя і сёння? Растлумачце, чаму.

Ідэалогія гуманізму мела двайную скіраванасць: антыфеадальную і антыплебейскую. І хоць супрацьстаянне царкве, дваранству і феадальным парадкам пераважала, нельга забывацца на тое, што гуманізм ігнараваў інтарэсы шырокіх пластоў насельніцтва.

2. Чалавек як цэнтральная постаць у культуры Адраджэння. У XVI ст. гуманістычны рух, які зарадзіўся ў Італіі, ахапіў амаль усе еўрапейскія краіны — ад Англіі і Нідэрландаў да Германіі і Швейцарыі, ад Пірэнейскага паўвострава да Польшчы і Венгрыі.

Успомніце, з творамі якіх аўтараў эпохі італьянскага Адраджэння вы знаёмыя. Якія з іх вас уразілі больш за ўсё?

Адным з найбольш вядомых прадстаўнікоў гэтага руху быў галандскі мысляр, вучоны і багаслоў Эразм Ратэрдамскі. У сваім знакамітым творы «Пахвала дурасці» ён выразіў рэзкую агіду да крывадушша і паразітычнага ладу жыцця каталіцкага духавенства. Вучоны заклікаў вярнуцца да сапраўднай хрысціянскай маралі, падкрэсліваў, што мэта чалавечага жыцця заключаецца ў імкненні да высокіх маральных законаў. Ён звязваў магчымасць стварэння дасканалага грамадства з удасканаленнем духоўнага жыцця людзей, лічыў, што менавіта шляхам унутранага пераўтварэння можна дасягнуць сацыяльных змен.

Прадстаўнікі гуманістычнага руху

Святое сямейства. Рафаэль Санці. 1506 г.

Выдатныя жывапісцы XVI ст., такія як Рафаэль Санці, Мікеланджэла Буанароці і Тыцыян Вечэліа ў Італіі, Пітар Брэйгель Старэйшы ў Нідэрландах, Альбрэхт Дзюрэр і Ганс Гальбейн Малодшы ў Германіі, імкнуліся перадаць багацце чалавечага досведу і навакольнай рэчаіснасці.

Уільям Шэкспір у сваіх драмах звяртае ўвагу на чалавека як на найвышэйшы пачатак быцця, глыбока даследуе яго ўнутраны свет і складаныя эмоцыі. Жыццесцвярджальны дух працінае неўміручыя творы Франсуа Рабле «Гарганцюа і Пантагруэль» і Мігеля дэ Сервантэса «Дон Кіхот», якія адлюстроўваюць імкненне да свабоды і пошуку сэнсу жыцця.

Даведайцеся, каго і чаму называюць «тытанамі Адраджэння».

ПРАВОДЗІМ МІНІ-ДАСЛЕДАВАННЕ

1. Параўнайце дзве выявы і вызначце, якая створана ў Сярэднія вякі, а якая — мастаком Адраджэння, вылучыўшы адметныя рысы жывапісу кожнай з эпох.

2. Як прадстаўленыя творы дапамагаюць нам зразумець эпоху, у якую яны былі створаны?

3. У чым выразілася «рэвалюцыя» ў мастацтве ў эпоху Адраджэння? Абгрунтуйце свой адказ.

А

Б

Ідэя моцнай дзяржаўнай улады

3. Сацыяльна-палітычная думка. Паварот Адраджэння да чалавека аказаў значны ўплыў на сацыяльныя і палітычныя тэорыі. Гуманісты адпрэчвалі ўяўленне пра боскае ўмяшанне ў справы чалавецтва, сцвярджаючы, што палітыка вызначаецца не Богам або мараллю, а практычнымі інтарэсамі і патрэбамі людзей. У гэты час быў зроблены важны крок у разуменні дзяржавы як сілы, якая бароніць інтарэсы пэўных пластоў насельніцтва.

Як вы разумееце значэнне слоў і выразаў «утопія», «донкіхоцтва», «барацьба з ветракамі»?

Зарадзілася ідэя моцнай дзяржаўнай улады (абсалютызму), здольнай пераадолець унутраную раз’яднанасць грамадства і супрацьстаяць дыктату Рымскай каталіцкай царквы. Вядомымі прадстаўнікамі тэорыі абсалютызму выступілі італьянец Нікола Макіявелі і француз Жан Бадэн. Абодва вучоныя выступалі за стварэнне цэнтралізаванай дзяржавы на чале з абсалютным правіцелем. Яны лічылі, што толькі такая

дзяржава магла аб'яднаць Італію, якую раздзіралі войны ў канцы XV — пачатку XVI ст., а Францыю вывесці з хаосу рэлігійных канфліктаў.

Утапічныя вучэнні

Адначасова з гэтым з'яўляліся тэорыі, якія крытыкавалі сацыяльную няроўнасць, хцівасць і бездухоўнасць. Спрэчкі пра дасканалае ўладкаванне грамадства і дзяржавы прывялі да з'яўлення ўтапічных вучэнняў, якія стваралі ідэал грамадскага ладу, заснаванага на калектыўнай уласнасці і ўсеагульнай абавязковай працы. Сярод выбітных утапістаў XVI ст. можна вылучыць англічаніна Томаса Мора і італьянца Тамаза Кампанелу.

«УТОПІЯ»

Томас Мор. XVI ст.

- адсутнічаюць прыватная ўласнасць, грошы і войны
- грамадзяне працуюць па 6 гадзін на дзень, што ў вольны час дазваляе ім займацца мастацтвам і навукай
- людзі жывуць у дастатку, а матэрыяльныя даброты размяркоўваюцца паводле патрэб

«ГОРАД СОНЦА»

- адсутнічаюць прыватная ўласнасць і эксплуатацыя чалавека
- праца становіцца абавязковым, але радасным заняткам
- на чале дзяржавы стаіць жрэц, які кіруе саветам мудрацоў
- адукацыя і выхаванне маюць першараднае значэнне

Тамаза Кампанела. XVI ст.

4. Фарміраванне навуковай карціны свету. Фарміраванне новай карціны свету стала магчымым дзякуючы значным навуковым і тэхнічным адкрыццям. Вялікія геаграфічныя адкрыцці пашырылі далягляды еўрапейцаў і змянілі іх уяўленні пра Сусвет.

Успомніце важныя тэхнічныя вынаходствы і тэхналагічныя дасягненні XIV–XV стст.

Вучоныя Рэнесансу акцэнтавалі ўвагу на вопыце, вывучэнні прыроды і эксперыментальным метадзе. Эпахальныя адкрыцці звязаныя з імёнамі такіх выдатных мысляроў, як Леанарда да Вінчы, Мікалай Капернік, Джардана Бруна і Галілея Галілей.

НАВУКОВЫЯ АДКРЫЦЦІ

Мікалай Капернік	Джардана Бруна	Галілеа Галілей
стварыў вучэнне аб абарачэнні Зямлі вакол Сонца і вярчэнні вакол сваёй восі	стварыў вучэнне аб бязмернасці, бясконцасці і вечнасці Сусвету	пацвердзіў геліяцэнтрычную тэорыю Каперніка

Пашырце інфармацыю аб навуковых дасягненнях выдатных мысляроў Адраджэння. Якія адкрыцці гэтай эпохі заклалі асновы сучаснай навукі?

Эпоха Адраджэння стала новым этапам у развіцці еўрапейскай цывілізацыі, адпрэчваючы раней бясспрэчныя царкоўныя дагматы і аўтарытэты, адкрываючы шлях для развіцця прыродазнаўства і прыкладной навукі. Гэтая эпоха падарыла свету выдатныя дасягненні ў мастацтве, літаратуры, архітэктуры і горадабудаўніцтве. Аднак не варта забывацца, што адначасова з Адраджэннем пачалася эпоха каланіяльнага рабавання, гандлю рабамі і станаўлення ўлады грошай, што прывяло да з’яўлення духу нажывы сярод еўрапейцаў.

Гуманістычныя ідэі на тэрыторыі Усходняй Еўропы

5. Уплыў гуманістычных ідэй на грамадска-палітычную думку Усходняй Еўропы. У другой палове XV — XVI ст. гуманістычныя ідэі пачалі пранікаць на тэрыторыю Усходняй Еўропы. У гэты перыяд пашырыліся міжнародныя кантакты ВКЛ і Расійскай дзяржавы, вырасла колькасць гарадскога насельніцтва, аформіліся дзяржаўныя ўстановы, павялічылася патрэба грамадства ў адукаваных людзях. Вырасла цікавасць да ведаў і заходнееўрапейскага досведу, назапашанага ў навуцы, архітэктуры і выяўленчым мастацтве. Узнікла патрэба ў кнігадрукаванні, складанні геаграфічных картаў, слоўні-

каў замежных моў. Рускія публіцысты добра ведалі творы антычных аўтараў і часта спасылаліся на іх.

Пасля падзення Візантыйскай імперыі асаблівую актуальнасць атрымалі ідэі, звязаныя з абаронай праваслаўя. У другой палове XVI ст. на ўкраінскіх землях Канстанцін Астрожскі ў сваім маёнтку заснаваў Астрожскую славяна-грэка-лацінскую акадэмію — вышэйшую праваслаўную навучальную ўстанову, якая была арганізавана на ўзор універсітэтаў Заходняй Еўропы. У 1581 г. тут была апублікавана Астрожская Біблія — першае поўнае выданне Бібліі на царкоўнаславянскай мове. У 1663 г. гэтае выданне практычна без змен было перадрукавана ў Маскве і з'яўлялася афіцыйнай рэдакцыяй славянскай Бібліі да 1740-х гг.

Астрожская Біблія. 1581 г.

У XVI ст. у рускай грамадска-палітычнай думцы пачалі праяўляцца рысы гуманізму, умацоўвалася ідэя самакаштоўнасці чалавека. Абмеркаванне дадзенага пытання можна знайсці ў духоўнай літаратуры Расійскай дзяржавы. Тэма «самаўладдзя» чалавека прысутнічала і ў перапісцы першага расійскага цара Івана IV (1533–1584 гг.) з князем Андрэем Курбскім, які збег у ВКЛ.

Актывізаваліся ерэтычныя рухі, накіраваныя супраць афіцыйнай царквы. Яны былі звязаныя з пошукам людзьмі духоўнай ісціны і сацыяльнай справядлівасці. Кола асоб, якія ўдзельнічалі ў дыскусіях пра свабоду чалавека, было вельмі вузкае, уключала зусім невялікую частку гарадскога насельніцтва. Царква ў саюзе з дзяржавай падаўляла ерасі і рэфарматарскія плыні ў духоўнай культуры.

6. Культура Усходу ў XIV–XVI стст. Культура Усходу ў XIV–XVI стст. дасягнула значных поспехаў. У галіне мастацтва яна не саступала еўрапейскай. У адрозненне ад яе развівалася ў рэчышчы традыцыі і ў згодзе з рэлігіяй, не змяняючы светапогляду людзей, іх уяўленняў пра сябе, грамадства і навакольны свет.

Абу-л Фазл Аламі падносіць падышаху Акбару кнігу «Акбар-намэ». Мініяцюра. 1596–1597 гг.

У Асманскай імперыі, якая дасягнула піку свайго развіцця ў XVI ст., назіраўся сінтэз разнастайных культур. Туркі-асманы актыўна запазычвалі элементы візантыйскай, арабскай і персідскай культур, што прывяло да стварэння ўнікальнага стылю ў архітэктуры, жывапісе і літаратуры. Славутая мячэць Сулейманіе ў Стамбуле, пабудаваная архітэктарам Сінанам, з'яўляецца яскравым прыкладам гэтага архітэктурнага сінтэзу. Літаратуру таго часу прадстаўлялі выбітныя паэты, такія як Асман Нефі, Мухамед Фізулі і Махмуд Бакы. Нефі, майстар хвалебнай оды і сатыры, выкрывальнік феадальных вярхоў, быў пакараны смерцю па загадзе султана. Фізулі, аўтар паэмы «Лейлі і Меджнун», пісаў на роднай азербайджанскай, на арабскай і персідскай мовах. Бакы быў прызнаны пры двары як «султан паэтаў». Ён, як еўрапейскія гуманісты, заклікаў цешыцца радасцямі хуткаплыннага быцця.

У Індыі пад уладаю Вялікіх Маголаў росквіт культуры пачынаецца ў другой палове XVI ст. Магольскія ўладары падтрымлівалі мастацтва, архітэктуру і літаратуру. Імператар Акбар перакладаў творы з персідскай на санскрыт і з санскрыту на персідскую. У перыяд яго праўлення была створана славутая школа магольскай мініяцюры. Шэдэўры магольскай мініяцюры вылучаліся яркімі фарбамі і вытанчанымі дэталямі, гарманічна спалучалі індыйскія і персідскія мастацкія традыцыі.

У Кітаі дынастыя Мін таксама пакінула яскравы след у культуры. Гэты перыяд быў часам вялікіх адкрыццяў і гандлёвых экспедыцый, у тым ліку знакамітых марскіх экспедыцый адмірала Чжэн Хэ. У мастацтве пераважалі жывапіс і кераміка, якія славіліся высокім узроўнем майстэрства. Мінская кераміка, асабліва фарфор, зрабілася вядомай ва ўсім свеце. У гэты ж перыяд былі створаны выбітныя раманы кітайскай літаратуры: «Траяцарства» (XIV ст.), «Рачныя затокі» (каля XV ст.), «Падарожжа на Захад» (XVI ст.), перакладзеныя на рускую мову.

Выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы інфармацыі, высветліце, у якія краіны адмірал Чжэн Хэ арганізаваў марскія экспедыцыі.

Эпоха Адраджэння была пераходным перыядам паміж хрысціянскім Сярэднявеччам і напоўненым духам перамен Новым часам. Адраджэнне стала адпраўным пунктам фарміравання новага светапогляду, новых падыходаў у палітыцы і адукацыі, а таксама стварэння свецкай навукі і культуры. У другой палове XV–XVI ст. гуманістычныя ідэі пачалі пранікаць на тэрыторыю Усходняй Еўропы. У развіцці культуры ўсходніх цывілізацый захоўвалі свой уплыў традыцыі і рэлігійныя нормы.

калі ў свеце...	на тэрыторыі Беларусі...
XIV–XVI стст. — эпоха Адраджэння ў гісторыі Еўропы	Першая палова XVI ст. — пачатак эпохі Адраджэння

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Ахарактарызуйце перадумовы і асноўныя рысы эпохі Адраджэння.
2. Светапоглядной асновай эпохі Адраджэння быў гуманізм. Сфармулюйце яго асноўныя ідэі. Як яны рэалізоўваліся ў розных галінах культуры? Ці з'яўляюцца актуальнымі ў сучасным свеце?
3. Якія дасягненні эпохі Адраджэння вы лічыце найбольш значнымі і чаму? У чым вы бачыце гістарычнае значэнне эпохі Адраджэння?
4. Уявіце, што вам трэба стварыць музейную экспазіцыю «Чалавек эпохі Адраджэння». Якія экспанаты, што адлюстроўваюць дадзеную тэму, вы ўключылі б у яе? Абгрунтуйце свой выбар.
5. Ці згодныя вы са сцверджаннем, што выяўленчае мастацтва ў Асманскай імперыі ў XV–XVI стст., як і ў іншых краінах мусульманскага свету, амаль не развівалася, паколькі ісламская рэлігія строга забараняла выяўляць людзей? Свой адказ аргументуйце.